

Олена ЛОПАТЮК

orcid.org/0000-0003-2086-6250

аспірант кафедри професійної педагогіки
і соціально-гуманітарних наукЛьотна академія Національного авіаційного університету
(Кропивницький, Україна) lopatukelenka@gmail.com**АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ
МАЙБУТНІХ ДИСПЕТЧЕРІВ УПРАВЛІННЯ ПОВІТРЯНИМ РУХОМ**

У статті розглянуто одну з педагогічних умов формування професійної рефлексії майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом у фаховій підготовці. Розкрито сутність поняття «актуалізація» з точки зору філософії, психології та педагогіки. Визначено мету актуалізації професійної рефлексії для майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом. Виділено, що в актуалізації професійної рефлексії бере участь: спрямованість особистості курсанта; наповненість його образу «Я» (особистісного і професійного); його власне професійна позиція. Обґрунтовано значущість цієї педагогічної умови для розвитку професійного мислення і усвідомлення подальшого професійного зростання.

Ключові слова: актуалізація, професійна рефлексія, фахова підготовка, потреба, рефлексивний потенціал.

Olena LOPATIUK,Postgraduate Student of the Professional Pedagogics
and Social and Human Sciences DepartmentFlight Academy of the National Aviation University
(Kropyvnytskyi, Ukraine) lopatukelenka@gmail.com**ACTUALIZATION OF PROFESSIONAL REFLECTION
IN TRAINING FUTURE AIR TRAFFIC CONTROLERS**

The article deals with one of the pedagogical conditions for development of air traffic controllers' professional reflection in professional training. The essence of notion "actualization" is revealed from the point of view of philosophers, psychologists and teachers. It's determined the aim of actualization of professional reflection in training future air traffic controllers. It's underlined that actualization of professional reflection involves aspiration of a student's personality; content of his "I" image (personal and professional); his own professional position. It's proved the importance of this pedagogical condition for development of professional thinking and understanding of further professional growth. It's emphasized that actualization of professional reflection will become an important element of air traffic controllers' professional training, under condition, that it will be motivated by satisfying the needs, interests, values, which do not contradict statute activity, but extend beyond the limits and volume of what is provided by the flight academy, where the student studies. This condition is necessary for the student in order to realize the perspective of his future profession, close connection of acquired during the training in the flight academy reflective knowledge and professional skills with the air traffic controller's successful professional performance. Introduction of this pedagogical condition into air traffic controllers' professional training will give the opportunity to inspire the students to be conscious of importance of acquiring professional reflection in the future professional activity.

Summing up the researchers' thoughts, actualization of professional reflection is considered as the internal focus of the future specialists, i.e. their prior aspiration, conscious orientation on professional reflection, aimed at doing the future professional activity.

It's theoretically proved in this article, that actualization of professional reflection will favor the consistency of future professionals' behavior in different situations, internal organization and orderliness, coherence and stability of the structure of their activity, and also can enable the future controllers to adequately understand the content and the meaning of the chosen career, to improve the efficiency of self-development. All this will inspire the student to achieve high level of professional reflection in professional training.

Key words: actualization, professional reflection, professional training, needs, reflexive potential.

Постановка проблеми. Проблему актуалізації професійної рефлексії, на нашу думку, можна вважати одним із перманентних завдань, якими має перейматися професійна освіта та льотні навчальні заклади як її соціальний інститут, здійс-

нюючи пошук теоретичних і практичних підходів до їх успішного виконання.

Актуалізація професійної рефлексії стане важливим елементом фахової підготовки майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом

за умови, що вона буде вмотивована задоволенням потреб, інтересів, цінностей, які не суперечать статутній діяльності, але виходять за межі й обсяги того наявного, що пропонується льотним навчальним закладом, у якому навчається курсант.

Актуалізація професійної рефлексії майбутніх диспетчерів виступає як поштовх для здійснення аналізу ефективності власної навчально-професійної діяльності, що буде сприяти стійкій орієнтації на засвоєння рефлексивних знань, умінь і навичок у досягненні найвищого рівня професійної рефлексії у майбутній діяльності.

Аналіз досліджень. Багато вчених займалися питанням формування професійної рефлексії у фахівців різних спеціальностей (М. Варбан, М. Васильєва, А. Веремчук, В. Дегтяр, В. Демський, Н. Димченко, М. Косцова, Г. Єрмакова, Л. Кравець, О. Кравців, М. Марусинець, М. Савчин та інші). Аналіз наукових досліджень дозволив встановити, що існує певний науково-методичний багаж, який дозволяє визначити провідні педагогічні умови формування професійної рефлексії майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом і на цій основі побудувати програму експериментального дослідження.

Мета статті – обґрунтувати педагогічну умову актуалізації професійної рефлексії як важливого елементу фахової підготовки майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом.

Виклад основного матеріалу. Визначальною педагогічною умовою, що забезпечить високу результативність формування професійних умінь майбутнього диспетчера управління повітряним рухом, є актуалізація професійної рефлексії курсанта як важливого елементу фахової підготовки. Оскільки рефлексію розглядаємо як аналіз особистістю власної свідомості, діяльності, поведінки, спілкування та, відповідно, аналіз інших учасників у минулому, теперішньому і майбутньому, вважаємо, що актуалізуючи цей процес у курсантів, можна навчити їх виявляти власні успіхи, прогалини, недоліки, бачити проблеми інших.

Потреба в актуалізації професійної рефлексії курсантів задається тенденціями гуманізації та диференціації соціальних процесів, в яких пріоритети потреб особистості в освіті виступають як гуманістичний імператив розвитку.

Актуалізація професійної рефлексії своєю чергою сприяє і розвитку професійного мислення, і усвідомленню подальшого професійного розвитку, що і є, на наш погляд, пріоритетними завданнями фахової підготовки майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом.

Для обґрунтування цієї педагогічної умови вважаємо за доцільне розпочати науковий пошук з аналізу дефініції поняття «актуалізація».

Проблема актуалізації має міждисциплінарний характер, розглядається в різних галузях знання, в контексті соціально-психологічних передумов, умов і механізмів особистісної самореалізації і саморозвитку, в філософії, психології, віковій психології, психології особистості, педагогіці, акмеології тощо.

З точки зору філософії, актуалізація – це здійснення, перехід зі стану можливості в стан дійсності (Шинкарук, 2002). У загальній психології актуалізація – дія, що полягає в діставанні засвоєного матеріалу з довготривалої чи короткотривалої пам'яті з метою його подальшого використання під час пізнання, пригадування, згадування або безпосереднього відтворення (Шапар, 2005: 270). У вітчизняній психології з визначенням поняття «актуалізація» найбільшою мірою узгоджується поняття «актуалізація зв'язку». Воно визначається як відтворення індивідом знань, стилістики поведінки, а також ментальних, емоційних і кінетичних актів, і трансформація їх з латентно-потенціального стану в актуалізовані акції, дії, динаміку форм поведінки. У педагогіці «актуалізувати» – означає витягти, затребувати збережені, закладені в свідомість від природи моральні цінності, зробити їх значущими для особистості (Полонський, 2004); актуалізація в навчанні фахівців – один з дидактичних принципів зв'язку знань, набутих із книг та інших джерел інформації, з актуальними проблемами життя; перетворення чого-небудь на щось важливе, насущне, актуальне (Гончаренко, 1997: 21).

На думку А. Маслоу, актуалізація означає реалізацію людиною своїх потенційних здібностей. Він зазначав, що актуалізація – це праця заради того, щоб зробити добре те, що людина хоче зробити (Маслоу, 1999:160).

Зважаючи на зазначене вище, можна дійти висновку, що актуалізація – це приведення в стан активного функціонування знань, умінь та навичок за умови створення необхідних умов. Актуалізація забезпечує розширене і поглиблене сприйняття студентами наукових фактів, їх усвідомленість і систематизацію; комплексне формування наукових понять; сприяє усвідомленому засвоєнню дисциплін; дозволяє сформувати пізнавальні та практичні навички, вміння, розумові операції, набути досвіду практичної діяльності; сприяє формуванню мотивів навчально-пізнавальної діяльності, знань, умінь і навичок, необхідних для успішного вивчення професійних дисциплін.

Актуалізація сприяє створенню нових продуктивних системних властивостей, нових мотиваційних характеристик поведінки і діяльності (Леонтьев, 1971).

Процес актуалізації певним чином схожий на роботу психоаналітика, який допомагає своєму підопічному повернутися в минуле, щоб розібратися в собі і поліпшити якість свого життя вже зараз. Тільки тут предметом розглядів є «забута» потреба і все, що з нею пов'язано. У цьому сенсі відповідь на запитання: «Що значить актуалізувати потребу?» можна охарактеризувати фразою «Актуалізувати – значить включити потребу».

На думку Г. Єрмакової, актуалізація рефлексивності – це аналіз актуалізації потреби в перегляді своєї професійної позиції. Важливо не просто обдумати актуальну потребу, а й проаналізувати інші різні позиції, що її супроводжують. Рефлексивність, якщо вона актуалізована, допомагає студенту долати егоцентризм. Знайдений ним сенс особистості дає студенту перспективу внутрішніх змін і переорієнтації старих професійних стереотипів. Він відкриває шлях для подальшого професійного зростання.

Така актуалізація означає, що за допомогою рефлексії студент виходить з поглинання його самою професією. Він може за допомогою рефлексії дивитися на свою професію очима іншої людини. Він може виробити своє ставлення до професії і навіть зайняти позицію поза нею і над нею для вироблення власної думки про неї (Єрмакова, 1999).

На наш погляд, завдяки децентрації, тобто об'єктивній, відстороненій оцінці власної позиції, майбутній фахівець отримує можливість самовизначення всередині власного уявлення про себе, знайти нові особистісні смисли в своїй професії.

Таким чином, в актуалізації професійної рефлексії бере участь:

- спрямованість особистості курсанта;
- наповненість його образу «Я» (особистісного і професійного);
- його власне професійна позиція.

Актуалізація професійної рефлексії є важливим елементом фахової підготовки, який може бути використаний у технології професійного самовизначення й становлення, оскільки високий рівень її сформованості є показником переходу професійної діяльності на особистісно-смисловий рівень, елементом активізації розвитку професійної майстерності. Адже особистість майбутнього фахівця є суб'єктом, що самоорганізовується і наділений такими характеристиками (Сластенин, 2000):

– прагнення визначитися, обґрунтувати вибір всередині свого «Я»;

– здатність до рефлексії, потреба в ній як умові усвідомленого регулювання своєї поведінки, діяльності відповідно до бажань і прийнятих цілей з одного боку, і усвідомленням меж «власної несвободи» з іншого;

– активна позиція особистості, прагнення і здатність критично і інноваційно рефлексувати результати діяльності і відносин;

– спрямованість на саморозвиток;

– здатність самостійно вносити корективи у свою діяльність, внутрішня незалежність від «зовнішнього світу», незалежність не в сенсі його ігнорування, а в стійкості поглядів, переконань, смислів, їх корекція, зміни;

– творчий потенціал, унікальність, неповторність тощо.

Ці характеристики окреслюють поле суб'єктної педагогіки, яка багато в чому показує самовизначення фахівця в усіх ситуаціях його особистісного розвитку і професійного зростання. Звідси сучасна парадигма професійної освіти визначає механізми перетворення особистості людини – майбутнього фахівця – через самовизначення і самоідентифікацію, свободу самовираження, вибір оптимальних стратегій життєвого шляху.

Вважаємо, що актуалізація професійної рефлексії буде сприяти стійкому прагненню майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом оволодіти професією, отримати фахову підготовку, досягти успіху в майбутній авіаційній справі.

На нашу думку, важливим є те, щоб курсант усвідомлював перспективу своєї майбутньої професії, тісний зв'язок набутих рефлексивних знань, умінь та навичок в процесі фахової підготовки в льотних навчальних закладах з успішним виконанням професійної діяльності майбутнього диспетчера управління повітряним рухом.

Саме рефлексія дозволяє виявити і подолати суперечності, що виникають між набутих професійним досвідом, між бажаним і можливим у професійному розвитку та саморозвитку, завдяки чому відбувається формування складників професійної майстерності та підготовленості до професійної діяльності.

Важливим для нашого дослідження є той факт, що актуалізована професійна рефлексія фахівця, дозволяє йому стати «інструментом» власного розвитку.

Ми вважаємо, що у рефлексивній оберненості студента на себе формується досвід рефлексивної діяльності через актуалізацію професійної рефлексії, а курсант з пасивного «поглинача готового»

знання перетворюється на активного суб'єкта пізнання.

Підсумовуючи думки вчених, актуалізацію професійної рефлексії розглядаємо як внутрішню скерованість майбутніх фахівців, тобто їх попередню налаштованість, усвідомлену спрямованість на професійну рефлексію з метою оволодіння ними майбутньою фаховою діяльністю.

Сучасні підходи до змістовно-організаційних засад фахової підготовки зумовлюють цілеспрямоване формування професійної рефлексії курсантів, збереження наступності та забезпечення поступального впливу на актуалізацію рефлексії як необхідної умови оволодіння рефлексивними знаннями й уміннями, закріплення рефлексивної позиції через включення курсантів у різні види навчально-професійної діяльності, усвідомлення ними професійних можливостей і здібностей, потреб у постійному самовдосконаленні.

Джерелом актуалізації є власний рефлексивний потенціал курсанта, який не можна придбати в процесі освіти, як знання, уміння, навички. Він передається в процесі співтворчості, але далі культивується людиною в собі самій.

Актуалізація професійної рефлексії як важливого елементу фахової підготовки майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом зумовлюється тим, наскільки значущим є для нього цей феномен власне в навчальному процесі.

Спрямованість на навчально-професійну діяльність майбутніх диспетчерів управління пові-

тряним рухом у контексті професійної рефлексії визначається орієнтацією курсантів на засвоєння нових знань, умінь і навичок, а також оволодіння специфічними особистісними якостями. Вона актуалізує стійку потребу курсантів у професійній рефлексії на досягнення успіху в майбутній фаховій діяльності, сприяє внутрішньому спонуканню самовдосконалюватись.

Отже, під актуалізацією професійної рефлексії як важливого елементу фахової підготовки майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом розуміємо цілеспрямоване приведення в стан активного функціонування рефлексивних знань та вмінь, формування готовності курсантів до вирішення професійних завдань.

Таким чином, метою актуалізації є виведення майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом на рівень професійної майстерності за допомогою професійної рефлексії.

Висновки. Вважаємо, що актуалізація професійної рефлексії як важливого елементу фахової підготовки майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом буде сприяти цілісності поведінки курсантів у різних ситуаціях, внутрішній організованості та впорядкованості, послідовності та стійкості структури дій, а також надаватиме змогу майбутнім фахівцям адекватно сприймати зміст та значення обраної професії, підвищувати ефективність саморозвитку. Все це, на наше переконання, спрямовуватиме курсантів на досягнення високого рівня професійної рефлексії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ, 1997. 375 с.
2. Ермакова Г. Г. Педагогические условия развития профессиональной рефлексии педагога: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Оренбург, 1999. 153 с.
3. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы и эмоции. Москва, 1971. 40 с.
4. Маслоу А. Мотивация и личность. СПб., 1999. 296 с.
5. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике. Москва, 2004. 512 с.
6. Сластенин В. А. Готовность педагога к инновационной деятельности. Педагогическое образование и наука. Москва, 2000, № 1. С. 32–37.
7. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В. І. Шинкарук. Київ, 2002. 744 с.
8. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків, 2005. 640 с.

REFERENCES

1. Honcharenko S. U. Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk. [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv, 1997. 375 s. [in Ukrainian].
2. Ermakova H. H. Pedahohycheskye uslovyia razvytyia professyonalnoi refleksyy pedahoha: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.01. [Pedagogical conditions for development of teacher's professional reflection]. Orenburh, 1999. 153s. [in Russian].
3. Leontev A. N. Potrebnosti, motyvy y emotsyy. [Needs, motives and emotions]. Moskva, 1971. 40 s. [in Russian].
4. Maslou A. Motyvatsiya y lychnost. [Motivation and Personality]. SPb., 1999. 296 s. [in Russian].
5. Polonskyi V. M. Slovar po obrazovaniyu y pedahohyke. [Dictionary on education and pedagogics]. Moskva, 2004. 512 s. [in Russian].
6. Slastenyn V.A. Hotovnost pedahoha k ynnovatsyonnoi deiatelnosti. [Teacher's readiness for innovative activity]. Moskva. Scientifically-methodical magazine "Pedagogical Education and Science". 2000, Nr 1. pp. 32–37. [in Russian].
7. Filosoфskyi entsyklopedychnyi slovnyk / hol. red. V. I. Shynkaruk. [Philosophical encyclopaedic dictionary]. Kyiv, 2002. 744s. [in Ukrainian].
8. Shapar V. B. Suchasnyi tлумachnyi psykhohohichnyi slovnyk. [Modern explanatory psychological dictionary]. Kharkiv, 2005. 640 s. [in Ukrainian].